शेर्पा जातिको सांस्कृतिक र आर्थिक अवस्था
एकतीन गा.वि.स.को स्थलगत अध्ययन

त्रिभूवन विश्व विद्यालय महेन्द्र रत्न वहुमुखी क्याम्पस मानविकी तथा
सामाजिक शास्त्र संकाय अन्तरगत समाजशास्त्र विषयको स्नाकोत्तर
तहको आंशिक आवश्यकता परिपूतिको निम्ति महेन्द्ररत्न बहुमुखी
क्याम्पस इलाम समाजशास्त्र र मानवशास्त्र
विभागमा प्रस्तुत गरिएको

शोधपत्र

शोधकर्ता

बालकृष्ण भण्डारी

परीक्षा रोल नं. १००४१

त्रि.वि. द.नं. : ६-१-२०३-६७-९८

महेन्द्र रत्न बहुमुखी क्याम्पस ईलाम

२०७३

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

महेन्द्ररत्न बहुमुखी क्याम्पस

मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकाय

समाजशास्त्र/मानवशास्त्र विभाग

इलाम, मेची

सिफारिस-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय समाजशास्त्र/मानवशास्त्र स्नातकोत्तर तह (MA) दोश्रो वर्ष महेन्द्र रत्न बहुमुखी क्याम्पस, इलाममा आठौं पत्र अन्तर्गत शोध पत्र बुझाउनु पर्ने भएको हुनाले बालकृष्ण भण्डारीले **"शेर्पा जातिको सांस्कृतिक र आर्थिक अवस्था बारे एकतिन गाविसको स्थलगत अध्ययन"** शीर्षकमा लेख्नु भएको यो शोधपत्र मेरो निर्देशन, सुझाव र प्रत्यक्ष रेखदेखमा तयार पार्नु भएको हो । प्रस्तुत शोधपत्र खोजपूर्ण हुनुका साथै पूर्ण मेहनतका साथ अनुसन्धान पद्धतिमा अपनाइने सबै विधिहरुलाई समेटिएर तयार पारिएको छ । तसर्थ मुल्याङ्कनको लागि सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०७३/१२/०५

....

माधवप्रसाद गड्तौला
शोध निर्देशन

महेन्द्र रत्नबहुमुखी क्याम्पस, इलाम
Mahendra Rathna Multiple Campus, Ilam
;dfhzf:q÷dfgjzf:q ljefu
DEPARTMENT OF SOCIOLOGY/ANTHROPLOGY

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय महेन्द्ररत्न बहुमुखी क्याम्पस मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र अध्ययन सङ्काय अन्तर्गत समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर उपाधी प्राप्तिको आंशिक आवश्यकता परिपूर्ति गर्नका लागि श्री बालकृष्ण भण्डारीले प्रस्तुत गर्नुभएको **“शेर्पा जातिको सांस्कृतिक र आर्थिक अवस्था बारे एकतिन गाविसको स्थलगत अध्ययन”** विषयक शोधपत्रलाई मुल्याङ्कन समितिको निर्णयबाट स्वीकृत प्रदान गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति

....

केशव प्रसाद खरेल

(विभागीय प्रमुख)

....

राम प्रसाद पोखेल

(बाह्य परीक्षक)

....

माधवप्रसाद गड्तौला

(शोध निर्देशक)

मितिः २०७३।१२।१५

कृतज्ञता ज्ञापन

यो अध्ययन शेर्पा जातिको आर्थिक र साँस्कृतिक अवस्था बारे पाँचथर जिल्लाको एकतिन गा.वि.स. का शेर्पा जातिका बारेमा आधारित छ । यो अध्ययन त्रिभूवन विश्व विद्यालय मानविकी तथा समाजशास्त्र संकाय अन्तरगत मानवशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तहको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका लागि यो शोधपत्र प्रस्तुत गरिएको छ । प्रस्तुत अध्ययन सम्बन्धित क्षेत्रको स्थलगत अध्ययनको आधारमा तयार पारिएको हो । प्रस्तुत शोधपत्र तयार पार्न आफ्नो अमूल्य एवं व्यस्त समयको बाबजुद पनि आवश्यक निर्देशन सल्लाह सुझाव एवं सहयोग दिनुहुने शाधे निर्देशक श्री माधव गड्तौला सर प्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । यसरी नै शोधपत्र पुरा गर्नका लागि आवश्यक सहास र जाँगर एवं हौसला प्रदान गर्नुहुने महेन्द्र रत्न बहुमुखी क्याम्पसका समाजशास्त्र विभागका विभागिय प्रमुख ज्यू जीवन दुलाल र अन्य सर प्रति कृतज्ञता टक्राउन चाहान्छु ।

पुस्तक तयारीको क्रममा सहयोग गर्नु हुने सम्पूर्ण साथी एवम् गुरु वर्ग साथसाथै लेखन सामाग्रीहरु उपलब्ध गराउने शेर्पा जातिको वारेमा विस्तृत जानकारी गराउने पुस्तकालय परिवार तथा अभिलेख दिने गा.वि.स. संघसंस्थाहरुलाई र विभिन्न जातजातिले लेखेका उपलब्ध पुस्तक दिई सहयोग गराउने सबैलाई धन्यवाद दिन चाहान्छु । यसै गरी सन्दर्भ सामाग्रीका लेखन लेखिका र विद्धान विदुषी प्रति ऋणी छु । पुस्तक लेखन कार्यमा विशेष सहयोग पुचाउनु हुने सम्पूर्ण संघ संस्थालाई धन्यवाद दिन चाहान्छु । पुस्तक तयारीको क्रममा छिटो छरितो कम्प्यूटर विन्यास् गरी सहयोग पुचाउने जोरपोखरी भण्डारी कम्प्यूटर सेन्टरलाई पनि विशेष धन्यवाद दिन चाहान्छु ।

लेखक

बाल कृष्ण भण्डारी

विषयसुची

सिफारिस पत्र

स्वीकृती पत्र

कृतज्ञता ज्ञापन

तालिका सूची

विषयसूची

अध्याय एक : परिचय	**१–७**
१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२ समस्याको कथन	३
१.३ अध्ययनको उद्देश्य	४
१.४ अध्ययनको महत्व	४
१.५ अध्ययनको सीमा	५
१.६ अध्ययनको संगठन	६
१.७ अध्ययनको अवधारणात्मक ढाँचा	७
अध्याय दुई : सान्दर्भिक साहित्य	**८–१७**
२.१ पूर्वसाहित्य समिक्षा र सैद्धान्तिक आधारशिला	८
२.३ सैद्धान्तिक समिक्षा	१३
अध्ययन तीन : अनुसन्धान पद्धति	**१८–२१**
३.१ अनुसन्धानको ढाँचा	१८
३.२ अध्ययनको क्षेत्रको छनोट र औचित्य	१८
३.३ समग्रता र नमुना विधि	१८
३.४ तथाङ्कको मुख्यस्रोत र प्रकृति	१९
३.४.१ प्राथमिक स्रोत	१९
३.४.२ द्वितीय स्रोत	१९
३.४.३ तथ्याङ्कको स्रोत गुणात्मक र मात्रात्मक	१९
३.५ तथाङ्क संकलनका विधिहरु	१९
३.५.१ द्वितीय तथ्याङ्क संकलनका विधिहरु	२०

३.५.२ प्राथमिक तथ्याङ्क संकलनका विधि	२०
३.५.२.१ अन्तरवार्ता	२०
३.५.२.२ विशिष्ट व्यक्तिसँगको कुराकानी	२०
३.५.२.२ प्रत्यक्ष स्थलगत अवलोकन	२०
३.५.२.२ तथ्याङ्क संकलनका औजारहरु	२०
३.६ तथाङ्कको व्याख्या विश्लेषण	२०
३.७ नैतिक मान्यता	२१
अध्याय चार : अध्ययन क्षेत्रको सामान्य परिचय	**२२-२७**
४. पाँचथर जिल्लाको परिचय	२२
४.१ अध्ययनको क्षेत्र	२२
४.२ एकतीन गा.वि.स को सामान्य परिचय	२३
४.३ एकतीन गा.वि.स को भौगोलिक वातावरण	२३
४.४ जनसंख्याको वितरण	२३
४.५ एकतीन गा.वि.स मा भएका जातजातिको विवरण	२४
४.६ धार्मिक अवस्था	२४
४.७ स्थानिय स्तरमा बोलिने भाषाहरु	२५
४.८ सरकारी कार्यालयहरु	२६
४.९ खानेपानीको अवस्था	२६
४.१० वन्यजन्तु, घाँसपात तथा बोटबिरुवा	२६
४.११ शैक्षिक संस्थाको वर्तमान अवस्था	२७
४.१२ सिंचाईको व्यवस्था	२७
अध्याय पाँच : तथ्याङ्कको प्रस्तुतिकरण र विश्लेषण	**२८-४१**
सामाजिक अवस्था	२८
५ शेर्पा जातिको सामाजिक रहन सहन	२८
५.१ पुरुष तथा महिलाको जनसंख्या	२८
५.२ वैवाहिक स्थिति	२९
५.३ शैक्षिक अवस्था	३०

५.४ स्वास्थ्य स्थितिको अवस्था	३१
५.५ गाँउमा देखिने रोगहरु	३२
५.६ परिवार नियोजन सम्बन्धी ज्ञान	३२
५.७ एकतीन गा.वि.स को पारिवारिक अवस्था	३४
५.८ एकतीन गा.वि.स मा वसाईसराईको अवस्था	३५
५.९ सामाजिक रितिरिवाज	३६
५.१० सामाजिक मेलमिलाप	३६
५.११ राजनैतिक स्थिति	३७
५.१२ अन्य जातिसँग मेलमिलापको भावना	३८
५.१३ पैत्रिक सम्पत्तिको अवस्था	३९
५.१ एकतीन गा. वि. स.मा देखिएका प्रमुख समस्याहरु	४०
अध्याय छ : आर्थिक अवस्था तथा आम्दानीको श्रोत	**४२–५३**
६. आर्थिक अवस्था	४२
६.१ आम्दानीका प्रमुख श्रोतहरु	४४
६.१.१ कृषि	४४
६.१.२ रोजगार	४५
६.१.३ पशुपालन	४६
६.१.४ श्रम	४७
६.१.५ व्यापार	४७
६.२ आधुनिक प्रविधिका साधनहरुको प्रयोग	५०
६.३ खाना पकाउने इन्धन	५१
६.४ शौचालयको अवस्था र प्रयोग	५२
६.५ घरहरुको संरचना	५२
अध्याय सात : संस्कार तथा सांस्कृतिक चाडपर्व	**५४–६३**
७ शेर्पा जातिको संस्कार तथा सांस्कृतिक अवस्था	५४
७.१ शेर्पा समाजमा हुने विद्यमान संस्कारहरु	५४
७.१.१ जन्म संस्कार	५४

	७.१.२ छेवर (चुडाँकर्म)	५५
	७.१.३ छर्तने संस्कार	५५
	७.१.४ विवाह संस्कार	५५
	७.१.४.क मागी विवाह	५६
	७.१.४.क. अ सोदेन	५६
	७.१.४.क.आ देमछ्याङ्ग	५६
	७.१.४. क.इ पिछयाङ्ग (तेछ्याङ्ग)	५७
	७.१.४. ई गेनकुतुब	५७
	७.१.५ मृत्यु संस्कार	५८
७.२	शेर्पा जातिमा प्रचलित प्रमुख चाडपर्वहरु	६०
	७.२.१ लोसर (नयाँ वर्ष)	६०
	७.२.२ दुम्जे पर्व	६१
	७.२.३ मनि-रिम्दु	६२
	७.२.४ निउग्नी (उपवास) पर्व	६३
	अध्याय आठ	**६४–७०**
८.	शेर्पा जातिमा देखिएको सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक परिवर्तन	६४
८.१	सामाजिक परिर्वतन	६४
८.२	आर्थिक परिवर्तन	६६
८.३	सांस्कृतिक परिवर्तन	६८
	अध्याय नौं	**७१–७८**
९.१	सारांश	७१
९.२	निष्कर्ष	७४
९.३	सुझाव	७७
	सन्दर्भ सामाग्री	
	अनुसूचीहरु	

तालिका सूची

पृष्ठ संख्या

तालिका १ लिङ्गको आधारमा जनसंख्या २३

तालिका २ औषत जात/जाति विवरण २४

तालिका ३ धर्मको आधारमा जनसंख्या २५

तालिका नं. ४ भाषागत रुपमा जनसंख्या २५

तलिका नं. ५ सरकारी विद्यालयहरुको विवरण २६

तालिका नं.-६ अध्ययन गरिएको घर परिवारको आधारमा जनसंख्या २८

तालिका नं.-७ उमेरको आधारमा जनसंख्या २९

तालिका नं.- ८ विवाहको किसिमको आधारमा जनसंख्या ३०

तालिका नं. ९ शिक्षाको आधारमा जनसंख्या ३०

तालिका नं. १० उपचारक गर्ने ठाँउको आधारमा परिवार ३१

तालिका नं. ११ परिवार नियोजनको प्रयोगको आधारमा परिवार संख्या ३३

तालिका नं. १२ परिवार नियोजनका अस्थाई साधनको प्रयोग लिङ्गको आधारमा ३३

तालिका नं. १३ परिवार नियोजनका स्थाई साधनको प्रयोग लिङ्गको आधारमा ३४

तालिका नं. १४ परिवारको किसिम ३५

तालिका नं. १५ परिवारको किसिम सदस्य संख्याको आधारमा ३५

तालिका नं. १६ २०५४ सालमा भएको स्थानिय निकायको निर्वाचनमा नेपाली काँग्रेसका गा.वि.स.मा विजेता उमेद्धारहरुको विवरण ३७

तालिका नं. १७ २०५४ सालमा भएको स्थानिय निकायको निर्वाचनमा नेपाली काँग्रेस का गा.वि.स.मा उठेका उमेद्धारहरुको विवरण ३८

तालिका नं १८ पैत्रिक सम्पतिमा महिला अधिकार प्रतिको विचार (धारण) ४०

तालिका नं. १९ पेशागत आधारमा वर्गीकरण ४२

तालिका नं. २० शेर्पा समुदायमा पाखा बारी माथिको स्वामित्व ४३

तालिका २१ जग्गाबाट हुने उत्पादनको अवस्था ४४

तालिका नं. २२ शेर्पा समुदायमा जागीरको अवस्था ४५

तालिका नं. २३ शेर्पा समुदायमा पशुपालनको अवस्था ४६

तालिका नं. २४ पशुपालनबाट बार्षिक आम्दानीको अवस्था ४७

तालिका नं. २५ व्यापारको अवस्था ४८

तालिका नं. २६ व्यापारबाट भएको आम्दानीको अवस्था ४८

तालिका नं. २७ कृषि, नोकरी, श्रमिक, पशुपालन, व्यापारबाट बार्षिक आम्दानीको अवस्था ४९

तालिका नं. २८ आधुनिक सुविधामा पहुँच ५०

तालिका नं. २९ खाना पकाउने इन्धन ५१

तालिका नं. ३० अन्य इन्धनका श्रोतको प्रयोग ५१

तालिका नं. ३१ शौचालयका प्रकारहरु ५२

तालिका नं. ३२ घरहरुका प्रकार ५३